

П. ДЕМУЦЬКИЙ. ВІДОМЕ ТА НЕВІДОМЕ В ТВОРЧІЙ БІОГРАФІЇ МИТЦЯ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

В центрі наукової публікації знаходиться творча постать одного із знаменних діячів вітчизняної хорової культури на межі ХІХ–ХХ століть Порфирія Даниловича Демуцького. Звертання до вивчення цієї творчої особистості спонукали декілька факторів, серед яких, перш за все, особиста зацікавленість автора даної статті, що пов'язаний з Черкащиною, звідки родом є П. Демуцький. Окрім цього, обмеженість відомостей щодо біографічних та творчих надбань П. Демуцького викликала бажання поглибити вивчення життєвого шляху майстра. Мало досліджені духовні твори митця, його етнографічні, теоретичні праці, зовсім не простежені творчі зв'язки П. Демуцького з хоровою капелюю «Думка». Залишається не упорядкованою музична спадщина митця та не встановлено періодизацію його творчого шляху.

Існуюча дослідницька література не дуже численна. Слід відзначити праці різного ступеню вивчення С. Барика, О. Бенч, М. Васильчука, М. Грінченка, М. Гордійчука, К. Квітки, в яких творчі надбання майстра окреслено загальними рисами.

Метою статті є вивчити творчу біографію П. Демуцького, дослідити маловідомі факти його життя, хорової спадщини, окреслити творчі контакти з хоровою капелюю «Думка».

Матеріалами наукових пошуків є документи Київських архівів, Уманського краєзнавчого музею та Уманського музичного училища, що носить ім'я майстра. До опрацювання залучено газетну періодику, програми та афіші концертних виконань творів П. Демуцького, а також документи, пов'язані з діяльністю хорової капели «Думка», що по новому висвітлюють творчу діяльність композитора.

Узагальнюючи документи та матеріали архівних одиниць, зазначимо особливості біографічного часопису майстра.

Порфирій Демуцький народився 10 березня 1860 р. в селі Іванівка, Таращанського повіту Київської губернії (тепер село Янишівка Ставищинського району Київської області), в сім'ї священика Демуцького Данила Васильовича, котрий був також вчителем церковного співу в церковній приходській школі. Майбутні музичні захоплення П. Демуцького були не випадковими, свою роль зіграли і сімейні традиції і загальне музичне середовище Черкаського краю, що славиться своїми співучими традиціями.

Творчу біографію П. Демуцького умовно можна розділити на три етапи:

1. Київський навчальний період, що пов'язаний із студіюванням у Київському Духовному училищі, а згодом – у Могилянській духовній академії (1876–1881 рр.), і пізніше навчанням на медичному факультеті Університету св. Володимира (1882–1889 рр.). Слід зазначити цей період як важливий етап професійного формування, накопичення знань медичної та гуманітарної духовної освіти.
2. Янишівський період, коли митець перебуває в родинній місцевості в селі Янишівка Таращанського повіту. В цей час П. Демуцький поєднує дві справи: лікарську та фольклористичну. Поряд з цим він займається і дослідницькою діяльністю, що реалізувалась у виданні його фольклористичних праць: «Ліра та її мотиви» (1903 р.), збірка «Народні українські пісні в Київщині. Частина перша», 125 пісень (1905 р.), друга частина цієї роботи, 110 пісень, (1907 р.) та дві збірки українських народних пісень з репертуару Охматівського хору (1907 р.).
3. Київський зрілий період, під час якого П. Демуцький проживає у Києві разом із сином Данилом Порфирієвичем. Майстер продовжує лікарську справу, проте музична діяльність отримує перевагу. Саме, в Києві композитор вдосконалює свою професійну майстерність, займається етнографічною працею, виданням своїх творів. В останнє десятиріччя свого життя П. Демуцький спілкується з новоствореною капелюю «Думка», стосунки з якою сприяли популяризації його надбань.

Перші зразки музичних опрацювань з'явилися ще під час навчання в Духовному училищі, де він співав в хорі, робив початкові записи народних пісень і поступово накопичував необхідні музичні знання. Згадаємо, що і Могилянська Академія і Київський університет на той час, окрім професійних курсів, мали високий рівень музичної культури.

В період навчання в Університеті св. Володимира музичні зацікавлення П. Демуцького продовжувалися завдяки участі в культурному житті закладу. В Університеті функціонували оркестр і хор, яким керував на той час М. Лисенко, його помічником та однодумцем був саме П. Демуцький. Спілкування початківця з хоровим колективом було різноманітним: в якості помічника диригента, переписувача нот, організатора концертів. Під впливом М. Лисенка П. Демуцький розпочинає свої фольклористичні пошуки, здійснює перші записи пісенних зразків Київщини, що стали надалі основою численних обробок українських наспівів. В них поступово формується особистий почерк композитора.

Слід окреслити, що більшість творів П. Демуцького створювались в спілкуванні з Охматівським хором, який все ж був суто народним колективом, тому і виконавська манера співаків була наближена до аутентичної, що повністю відповідало провідному жанру творів

П. Демуцького. Зазначимо, що цей селянський хор налічував до 250 хористів, переважно аматорів, а географія концертних виступів була значною, проте обмежувалась більше Київським повітом.

Окрім фольклорних пошуків Демуцький все більше відчуває потребу самореалізації в виконавчій справі. І це було закономірно, тому що на межі століть відбуваються відомі процеси Відродження української культури на ниві загальних явищ зростання національної свідомості. Ці напрямки здійснювали творчі організації, що сприяли розвитку української культури, насамперед Кирило-Мефодіївське товариство, об'єднання «Просвіта», «Український клуб», тощо.

Ці ідеї знайшли безпосереднє творче втілення, перш за все, на ниві хорового співу. Хорові професійні та аматорські колективи розквітли по всій тогочасній Україні. Треба згадати найбільш відомі: вже згаданий хор при Університеті св. Володимира, Малоросійський хор у Харкові. Дослідники зазначають, що свій вагомий внесок зробив Охматівський хор під орудою самого П. Демуцького. Можна вважати, що цей колектив став початком руху провінційних аматорських гуртів, що надалі стало помітною тенденцією української хорової культури.

Важливим ступенем зростання майстерності П. Демуцького стало творче спілкування з капелою «Думка» (1921–1927 рр). Цей факт вперше констатується в справі вивчення біографії П. Демуцького. Вдалося віднайти конкретні докази широких творчих контактів майстра і хорового колективу. Як відомо, на цей час капела вже набувала свого визнання. Хор, що виник в 1921 році, одразу спрямував свою діяльність на виконання українських творів та розвиток національної хорової традиції. В цей період «Думку» очолював Нестор Городовенко, що здобув освіту в Полтавській учительській семінарії та Глухівському Вищому учительському інституті. В оцінках сучасників він мав високу професійну майстерність, що сприяла значному авторитету капели.

Звертання П. Демуцького до цього колективу було зумовлено саме потребою творчого ствердження вже досить зрілого майстра (йому на цей час було 61 рік). Саме «Думка» з її широким географічним обрієм концертних виступів була популяризатором, пропагандистом творчих здобутків композитора. В репертуарі колективу затверджуються гармонізовані обробки пісень а також автентичні фольклорні зразки. Встановлено повний список творів, які виконувались капелою. Поширеними в концертних виступах були: «На городі верба рясна», «Гей, колись була розкіш воля», «Розкопайте гору», «Гей, у лісі, в лісі», «Дрібен дощик іде», «Гей, у лісі два дубки», «Та поза гайком», «А ще сонце не заходило», «Ой, ти вишенька, ти черешенька» та «Чорноморець».

Вдалося встановити, що Демуцький приїздив з Охматова кілька разів на репетиції та спілкувався з диригентом. Під час цих зустрічей композитор демонстрував капелі свої твори у супроводі фортепіано. Так, в архівних матеріалах – репетиційних щоденниках капели за 1924 рік – віднайшлося, що 6 грудня «Зборами представників від всіх київських хорів було ухвалено – влаштувати музичну вечірку для хорів, які приймали участь у хоровій олімпіаді. Після докладу (тов. Городовенка) тов. Демуцький продемонстрував кілька народних пісень під акомпанемент роялю, пояснюючи зміст мелодії кожної пісні»¹³.

Встановлено регулярність проведення репетиції з вивченням і виконанням його творів. Надалі капела неодноразово співала хорові обробки П. Демуцького під час гастрольних поїздок по Україні (Харківська, Одеська, Черкаська, Київська, Донецька області) та Росії. Твори майстра мали великий успіх, що свідчить про творчу зрілість композитора. І навіть після смерті П. Демуцького його хорові опуси постійно залишались в репертуарі «Думки».

Оглядаючи творчу спадщину митця необхідно окреслити провідні риси його творчої постаті. Визначними є глибоке знання і відтворення українського фольклору через спілкування з народними виконавцями, тонке відчуття живого автентичного інтонування. Необхідно відзначити вагомий етнографічний практику композитора, результатом якої стали численні записи пісень різних регіонів Київщини. Сьогодні кількість цих зразків різноманітна, дослідники приводять різні дані [2; 3], що наближаються до кількості 700 пісень. Аналізуючи рукописи можна помітити, що композитор вважав суттєвими всі тонкощі інтонування на рівні штрихів, динаміки, фразування. Невипадково деякі зразки мають варіанти записів, де й позначені ці особливості фольклорного інтонування.

Чуйне, прискіпливе відношення до фольклору набуло вигляду теоретичних міркувань П. Демуцького. Слід відзначити його фольклористичні праці, щодо народної пісні: дві відомі роботи «Ліра та її мотиви» та стаття «Народна пісня». Вивчення наукових праць П. Демуцького може стати окремою темою дослідження, але в межах статті обмежимося деякими загальними спостереженнями.

В ґрунтовній праці «Ліра та її мотиви» розглядається генеза, історична динаміка популярного українського інструменту, особливості виконавської манери. Зазначимо, що на початку ХХ ст. це була перша робота в сфері вивчення українського народного інструментарію.

В статті «Народна пісня» композитор зазначає особливості виникнення різних фольклорних жанрів, специфіку побутування, інтонаційну будову української пісні. За висловленням П. Демуцького «Народна пісня і

¹³ Див. : [7].

в словах і в мелодії-наспіву продукт колективної творчості, котра, як графічний апарат, зафіксувала вираз музичної потенції народного духа»¹⁴ [збережена літературна стилістика автора – М. Ш.].

Жанровий діапазон етнографічної колекції П. Демуцького складають пісні різних типів: історичні, наймитські, козацькі, чумацькі, рекрутські, солдатські, жартівливі, колискові, родинно-побутові, про панщину, про кохання. Серед записів є і маловідомі зразки, які П. Демуцький майже відкрив в фольклористиці. Слід зазначити показові риси його хорових обробок: перш за все, точне збереження фольклорного аналогу, що помітно в порівнянні народного зразка в запису П. Демуцького і хорової версії; витримання теситурного діапазону і відповідної тональності; окреслення сольної партії в верхньому регістрі; спирання на типовий підголосковий поліфонічний склад з використанням імітаційних проведень; використання прийомів фонічного звучання. Серед гармонічних засобів значимо орієнтування на акорди терцієвого складу.

На підставі означеного можна зробити узагальнення про збереження традиційних рис хорових обробок, започаткованих ще М. Лисенком, що свідчить про чуйне відношення автора до фольклорних джерел.

З духовних творів П. Демуцького збереглося сім фрагментів Божественної Літургії: «Прийдіть поклонімося», «Святий Боже», «Милість миру», «Ми бачили світ істини», «Нехай будуть повні уста наші», «Славитиму Бога», «Святу Православну Українську Церкву»¹⁵. Звертання до Літургії для П. Демуцького було особистою потребою, проявом глибинних сімейних традицій. З іншого боку, сфера церковної музичної творчості на межі століть також стала зоною втілення національного духовного Відродження, в якій відбувалось формування української композиторської школи. Достатньо згадати, що на початку ХХ ст. до Літургії, духовних концертів звертались провідні композитори того часу – О. Кошиць, Я. Яциневич, Г. Давидовський, Я. Степовий, П. Гончаров, М. Вербицький та ін.

Творчі пошуки Демуцького в цьому напрямку складались в межах вже накопичених традицій, і його хорові версії богослужбової музики, на наш погляд, наближені до церковно-діючої практики. Перш за все, це виявилось і триголосному складі хорової фактури, що наближається до канонічного типу кліросного співу, орієнтуванні на жіноче виконання. Загаль-

¹⁴ Див. : [6, с. 15].

¹⁵ Назви розділів Літургії мають різні варіанти, що залежить від видання нотного тексту. (В статті наведено назви по: Духовна музика українських композиторів 20-х років ХХ століття. – Антологія української духовної музики).

ний склад музичного висловлення відзначений рисами спрощеності, ясності, максимального наближення до традиційного сільського типу богослужбових наспівів. Можна вважати, що в своїй версії П. Демуцький орієнтувався на невеликий склад співаків, доступність його музики широкому колу виконавців. Серед типових прийомів: силабічний тип висловлення і відповідне словесне наголошення, розспів лише в кінці всієї фрази, тісне розташування голосів, триголосся, що інколи сходиться в два голоси, гармонічна ясність, використання паралельного руху акордами терцієвої структури, музикування в межах паралельних тональностей.

Запропоновані спостереження є лише початком дослідницьких пошуків і, на наш погляд, є перспективними у вивченні творчої постаті П. Демуцького, якому ще не віднайшлося належного місця в українській хоровій культурі ХХ ст. Його внесок у вітчизняне мистецтво можна окреслити на рівні формування особистої хорової виконавської школи, що міцно пов'язана з народними витоками та класичними традиціями хорового співу.

Своє орієнтування на безмежні народні надбання митець чітко окреслив в своєму творчому кредо в статті «Народна пісня», де наголосив про своє надзвичайно поважне ставлення до української пісенності, українського фольклору, української пісні у всіх сферах життя народу: «Слава тому народові, котрий знайшов в своїх рядах таких вдячних творців, що склали свої пісні – ці безсмертні пам'ятники, в котрих одбили, як в дзеркалі свою історію, свої почуття, свої думки, свою філософію, свої радості, свої печалі, свої надії, свою мудрість, свою етику, свою Країну – свої села, свої садки, свої гори, свої ліси, свої степи, свої духовні сили: свій мелос, свою поетичну природу, свій юмор – словом всього себе від колиски до могили!» [6, с. 2].

1. Бенч О. Творчість Порфирія Демуцького, Василя Верховинця, Ярослава Барнича в контексті народного хорового виконавства / О. Бенч // *Наук. Вісник ОДМА ім. А. В. Нежданової*. – Одеса : Друкарський дім. – Вип. 10. – С. 9–18.
2. Васильчук М. Порфир Демуцький // М. Васильчук. – Черкаси : Ред-вид. відділ облпреси, 1991. – 79 с.
3. Гордійчук М. П. Д. Демуцький / М. Гордійчук // *Фольклор і фольклористика*. – К. : Муз. Україна, 1979. – С. 202–205.
4. Демуцький П. Д. Автобіографія П. Д. Демуцького / П. Д. Демуцький // *Етнографічний вісник*. – Видання Етнографічної комісії УАН, 1928. – № 6. – С. XXVII–XXXII.
5. Демуцький П. Ліра та її мотиви, зібрав на Київщині / П. Демуцький. – К. : друкарня І. І. Чоколова, 1903 р. – 58 с.
6. Демуцький. П. Про народну пісню (виступ) / П. Демуцький. – Рукописний фонд Інституту ім. М. Рильського. – Ф. 6. – кол. 1. опис 11. – 15 с.
7. «Думка». Дневник проведення репетицій і концертів капелли за 1921–1927 гг. – Держ. архів-музей літ. і мист. України – Фонд 615. 1. Опис 3 – 15 с.
8. Іваницький А. Український музичний фольклор / І. Іваницький. – Вінниця : Нова книга. – 2004. – 320 с.

9. Іваницький А. Українська музична фольклористика (методологія і методика) / І. Іваницький. – К. : Заповіт. – 1997. – 392 с.
10. Квітка К. Порфирій Демуцький. Коментарі та примітки до статті «Порфирій Демуцький» / К. Квітка / [Упор. та ком. А. Іваницького]. – К. : Муз. Україна. – Ч. 2. – 1995. – С. 79–129.
11. Лисенко О. Спогади сина про батька / О. Лисенко. – К. : Муз. Україна. – вид. 5. – 1991. – 366 с.

Шеленко Марія. П. Демуцький. Відоме та невідоме в творчій біографії митця в контексті української музичної культури. Стаття присвячена вивченню творчої біографії видатного українського хорового композитора П. Демуцького. Розглядаються провідні напрямки музичної спадщини, маловідомі факти творчого шляху, окреслене місце в українській хоровій культурі.

Ключові слова: хоровий стиль, інтонаційні витоки, фольклористика, літургіка, виконавська традиція.

Шеленко Мария. П. Демуцкий. Известное и неизвестное в творческой биографии мастера в контексте украинской музыкальной культуры. Статья посвящена изучению творческой биографии выдающегося украинского хорового композитора П. Демуцкого. Рассматриваются ведущие направления музыкального наследия, малоизвестные факты творческого пути, очерчено место в украинской хоровой культуре.

Ключевые слова: хоровой стиль, интонационные истоки, фольклористика, литургия, исполнительская традиция.

Shelepko Maria. P. Demutsky. Known and the unknown in the creative biography of the creator in the context of Ukrainian musical culture. The paper studies the biography of the famous Ukrainian choral composer P. Demutsky. Considered leading trends musical heritage, little-known facts career, outlined place in the Ukrainian choral culture.

Keywords: choral style, intonation origins, folklore, liturgy, performing tradition.